

PRVNÍ MOJŽÍŠOVA (GENESIS)

NÁZEV A OBSAH. První knihou Starého zákona je *1. Mojžíšova*, zvaná také *Genesis* čili *Knih zrodu*. Hebrejský název *Berešit*, vzatý z prvního slova knihy, znamená „Na počátku“. Tato kniha přináší zvěst, že Hospodin Bůh, Stvořitel nebes i země, má od počátku svůj lid, a zdůvodňuje, proč právě Izrael se stal lidem vyvoleným. Je velkolepým prologem k ústřednímu tématu Písma, jímž je Boží vykoupení.

Genesi je možno rozdělit na *dvě části*: a) Kap. 1—11 začínají stvořením světa a člověka, ale nechtějí podávat zprávu o prehistorickém údobí a prehistorickém člověku. Je to teologický výklad světa a jeho vztahu k Bohu. b) Kap. 12—50 líčí příběhy praotců Izraele od Abramova vyjití z Cháranu až po vstup Jákobova rodu do Egypta. Je to svědectví o Božích činech uprostřed tohoto světa a o počátcích Božího lidu.

PROBLEMATIKA. I když Genese ve své *konečné redakci* tvoří dílo pečlivě koncipované, nelze přehlédnout, že je složeno z různých dílčích vyprávění, jejichž odlišnost vyplývá jak z různosti slovesných útvarů, tak i z rozdílnosti slovní zásoby. Mnohá vyprávění prošla dlouhým údobím ústního podání, než byla písemně zachycena a vtělena do dnešního kontextu.

Moderní bádání navazuje na dílo francouzského lékaře Jeana Astruca (1753). Usoudil podle rozličného označení Bůh a Hospodin (*elóhím* a *jahve*) v Genesi, že tu jde o sloučení dvou původně samostatných pramenů spolu se zlomky různých dalších pramenů. Tato teorie byla v následujících dvou stoletích rozšířena i na ostatní knihy Mojžíšovy a zčásti též na další části Starého zákona. Mnohé závěry byly časem korigovány, ale v jádře stále platí. V posledních desetiletích se ovšem, až na výjimky, už nehovoří o literárních „pramenech“ ve smyslu uzavřených hotových děl, nýbrž o „vrstvách“, které narůstaly a formovaly se průběhem dlouhých století při jednotlivých svatyních. Při postupné centralizaci kultu v Jeruzalémě se slučovaly, třídily a zpracovávaly podle jednotné teologické koncepce.

TEOLOGIE. Na rozdíl od řeckých filosofů, pro které bylo božstvo beztvarym neosobním jsoucnem vznášejícím se někde ve vesmíru, představuje bible hned v první kapitole Boha jako *svrchovaného Pána a Stvořitele všeho*. Jeho stvoření není něco samoučelného, nýbrž získává svůj smysl teprve ve vztahu k člověku. Všechno tu je pro člověka a člověk pro Boha (Gn 1). Jenže člověk se rozhoduje proti Bohu (Gn 3); dobré Boží stvoření je porušeno lidským hříchem. Bůh však ve své věrnosti člověka neopouští, i když mu jeho hřích neodpouští. Vyvolí si věrného Noeho, zakladatele nového lidského rodu, a uzavírá s ním smlouvu (Gn 9). Když i jeho potomci zklamali, vyvolí si Abrama-Abrahama a uzavírá s ním smlouvu (Gn 12); my pak sledujeme životní pouť tohoto „otce věřících“ i jeho rodu po celém tehdy známém kulturním světě od Mezopotámie přes zemi zaslíbenou až do Egypta a zase nazpět do země, kterou jejich potomstvo obdrží za dědictví.

Ze života praotců uvádí Genese jen výběrem různé příběhy jako názorné doklady, že Bůh zůstává se svými vyvolenými ve stálém spojení za všech okolností. Nepřestává jim připomínat hranice lidských možností už tím, že opětovně zdůrazňuje neplodnost žen praotců (Sáry, Rebeky, Ráchely), aby si lid ustavičně připomínal svou závislost na nezasloužené Boží milosti. Navíc při vzpomínce na Abrahama si lid uvědomoval, jak jsme na této zemi jen „příchozí a hosté“. Vždyť praotec za svého života nezískal pro sebe větší kus půdy, než hrob pro svou ženu a pro sebe (Gn 23,17—20 25,9n). Získal však *požehnání* (12,2n 17,1—7), jež se rozšíří na „veškeré čeledi země“ (sr 12,3). Tak hned první kniha bible otvírá nadějný výhled všemu lidstvu k slavnému naplnění Božích zaslíbení v té jistotě, že Všemohoucí zůstává se svými i v každé přítomné chvíli (sr Iz 43,1n).

Počátek

STVOŘITEL A STVOŘENÍ

Bůh je stvořitel.

1 ¹Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi^a. ²Země byla pustá a prázdná^b a nad propastnou tůň byla tma. Ale nad vodami vznášel se duch Boží.

TAJEMSTVÍ A DIV STVOŘENÍ

Vše pro člověka

Bůh tvoří slovem. Připravuje vše, aby člověk mohl plně a radostně žít.

³I řekl Bůh: „Buď světlo!“ A bylo světlo. ⁴Viděl,

^aNení zmíněno moře, které v pojetí starých Orientálců představovalo nepřátelský, život ohrožující živel. Verš je možno chápat jako nadpisek k celé kapitole. Nebe stvořil Bůh pro sebe, zemi pro člověka (sr Ž 115,16). Člověk smí vědět o svém Stvořiteli a nemusí se bát zlého.

^bStarý Izraelec si nedovedl představit stvoření z ničeho. V duchu své doby proto mluví o ztvárnění něčeho beztvare-

(1,1) Ž 90,2 Jr 10,12 32,17 Žd 1,10 Zj 4,11 :J 1,1—3 Ko 1,16 (2) Jr 4,23; Ž 104,30 (3) Ž 33,6—9 147,15 148,5; Iz 45,7 >2K 4,6 J 8,12 1J 1,5 (4) Iz 5,20 :2K 6,14

že světlo je dobré, a oddělil světlo od tmy. ⁵Světlo nazval Bůh dnem a tmu nazval nocí. Byl večer a bylo jitro, den první.

⁶I řekl Bůh: „Bud' klenba uprostřed vod a odděluj vody od vod!“ ⁷Učinil klenbu a oddělil vody pod klenbou od vod nad klenbou. A stalo se tak. ⁸Klenbu nazval Bůh nebem. Byl večer a bylo jitro, den druhý.

⁹I řekl Bůh: „Nahromadíte se vody pod nebem na jedno místo a ukaž se souš!“ A stalo se tak. ¹⁰Souš nazval Bůh zemí a nahromaděné vody nazval moři. Viděl, že to je dobré. ¹¹Bůh také řekl: „Zazelenej se země zelení: bylinami, které se rozmnožují semeny, a ovocným stromovým rozmanitého druhu, které na zemi ponese plody se semeny!“ A stalo se tak. ¹²Země vydala zeleň: rozmanité druhy bylin, které se rozmnožují semeny, a rozmanité druhy stromoví, které nese plody se semeny. Bůh viděl, že to je dobré. ¹³Byl večer a bylo jitro, den třetí.

¹⁴I řekl Bůh: „Bud'te světla na nebeské klenbě, aby oddělovala den od noci! Budou na znamení časů, dnů a let. ¹⁵Ta světla ať jsou na nebeské klenbě, aby svítala nad zemí.“ A stalo se tak. ¹⁶Učinil tedy Bůh dvě veliká světla: větší světlo, aby vládlo ve dne, a menší světlo, aby vládlo v noci; učinil i hvězdy. ¹⁷Bůh je umístil na nebeskou klenbu, aby svítala nad zemí, ¹⁸aby vládla ve dne a v noci a oddělovala světlo od tmy. Viděl, že to je dobré. ¹⁹Byl večer a bylo jitro, den čtvrtý.

²⁰I řekl Bůh: „Hemžete se vody živočišnou havětí a létavci^c létejte nad zemí pod nebeskou klenbou!“ ²¹I stvořil Bůh veliké netvory a rozmanité druhy všelijakých hbitých živočichů, jimiž se zahemžily vody, stvořil i rozmanité druhy všelijakých okřídlených létavců. Viděl, že to je dobré. ²²A Bůh jim požehnal: „Plod'te a množte se a naplňte vody v mořích. Létavci nechť se rozmnoží na zemi.“ ²³Byl večer a bylo jitro, den pátý.

²⁴I řekl Bůh: „Vydej země rozmanité druhy živočichů, dobytek, plazy a rozmanité druhy zemské zvěře!“ A stalo se tak. ²⁵Bůh učinil rozmanité druhy zemské zvěře i rozmanité druhy dobytka a rozmanité druhy všelijakých zeměplazů. Viděl, že to je dobré.

ho, chaotického, temného. Teprve Božím stvořením se svět stává místem, na němž je možný život. Otázky po věčnosti hmoty apod. Starý zákon nezná.

^cNení tu míněno (jen) ptactvo, nýbrž i protějšky mořských netvorů (v. 21). Tito létavci jsou schopni též přenášet a vyzrazovat tajemství (sr Kaz 10,20).

^dObrazem je naznačena schopnost člověka, a to muže i ženy (v. 27), žít s Bohem v obecnství; je tu vyjádřen vztah blízkosti a přece i odlišnosti. Dokonalým obrazem Božím je Ježíš Kristus (Ko 1,15).

Člověk pro Boha

Bůh stvořil člověka. Dává mu požehnání a pověřuje ho vládou nad zemí a nad ostatním tvorstvem.

²⁶I řekl Bůh: „Učiňme člověka, aby byl naším obrazem^d podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi.“

²⁷Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil.

²⁸A Bůh jim požehnal a řekl jim:

„Plod'te a množte se a naplňte zemi.

Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“

²⁹Bůh také řekl: „Hle, dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na němž rostou plody se semeny. To budete mít za pokrm. ³⁰Veškeré zemské zvěři i všemu nebeskému ptactvu a všemu, co se plazí po zemi, v čem je živá duše, dal jsem za pokrm veškerou zelenou bylinu.“ A stalo se tak. ³¹Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré. Byl večer a bylo jitro, den šestý.

Den odpočinutí

Stvořitelské Boží dílo vrcholí v den sedmý, oddělený k odpočinutí a obecnství Boha s člověkem.

2 ¹Tak byla dokončena nebesa i země se všemi svými zástupy. ²Sedmého dne dokončil Bůh své dílo, které konal; sedmého dne přestal konat veškeré své dílo. ³A Bůh požehnal a posvětil sedmý den, neboť v něm přestal konat veškeré své stvořitelské dílo.

STVOŘITELOVA PÉČE O ČLOVĚKA

Člověk v zahradě Boží

Člověk je zcela závislý na láskyplné péči Stvořitele, který jej, prach ze země, povolal k životu v slávě.

(5) :Ž 30,6 2Pt 3,8 (6) :Ez 1,26 (8) Ž 19,2 (9) Ž 33,7 104,7—9 Jb 38,8—11 Př 8,29 :Ž 104,5 136,6 >2Pt 3,⁵
(10) Ž 95,5 (11) Ž 104,14—17 Mk 4,28 Žd 6,7 (14) Ž 136,7—9; Dt 4,19; Ž 104,19—23 ::Zj 21,23 (16) Ž 8,⁴
(20) Jb 12,7—9 (21) Ž 104,25n (26) Gn 5,1 9,6 Ž 100,3 Jk 3,9; Ž 8,7—9; >Ef 4,24 Ko 3,10 (27) ::Gn 5,3; >Mt
19,4 (28) Gn 9,1n.7 (29) Ž 145,15n (30) Iz 11,6n (31) Ž 104,24 Kaz 7,29 >1Tm 4,4; Ex 20,11
(2,1) Iz 40,26 (2) Ex 20,8—11 >Žd 4,4.10; Mk 2,27n

⁴Toto je rodopis nebe a země, jak byly stvořeny. V den, kdy Hospodin Bůh učinil zemi a nebe, ⁵nebylo na zemi ještě žádné polní křovisko ani nevzcházela žádná polní bylina, neboť Hospodin Bůh nezavlažoval zemi deštěm, a nebylo člověka, který by zemi obdělával. ⁶Jen záplava^e vystupovala ze země a napájela celý zemský povrch. ⁷I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země^f, a vdechl mu v chřípí dech života. Tak se stal člověk živým tvorem. ⁸A Hospodin Bůh vysadil zahradu v Edenu na východě a postavil tam člověka, kterého vytvořil. ⁹Hospodin Bůh dal vyrůst ze země všemu stromoví žádoucím na pohled, s plody dobrými k jídlu, uprostřed zahrady pak stromu života a stromu poznání dobrého a zlého.

Odpočinutí a služba v zahradě

Řeka z Edenu zavlažuje celou zemi. Člověk je postaven do zahrady Boží a dostává práva a výsady.

¹⁰Z Edenu vychází řeka, aby napájela zahradu. Odtud dál se rozděluje ve čtyři hlavní toky. ¹¹Jméno prvního je Píson; ten obtéká celou zemi Chavílu, v níž je zlato, ¹²a zlato té země je skvělé; je tam také vonná pryskyřice a kámen karneol. ¹³Jméno druhé řeky je Gíchón; ta obtéká celou zemi Kúš. ¹⁴Jméno třetí řeky je Chidekel; ta teče východně od Asýrie. Čtvrtá řeka je Eufkrat.

¹⁵Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil. ¹⁶A Hospodin Bůh člověku přikázal: „Z každého stromu zahrady smíš jíst. ¹⁷Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti.“

Pomoc pro člověka

Žena je muži pravou pomocí. Svazek obou je darem Božím.

¹⁸I řekl Hospodin Bůh: „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou.“

¹⁹Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. ²⁰Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř. Ale pro člověka se nenašla pomoc jemu rovná. ²¹I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žeber a uzavřel to místo masem. ²²A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu. ²³Člověk zvolal:

„Toto je kost z mých kostí
a tělo z mého těla!
Ať muženou^h se nazývá,
vždyť z muže vzata jest.“

²⁴Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem. ²⁵Oba dva byli nazí, člověk i jeho žena, ale nestyděli se.

VZPOURA ČLOVĚKA PROTI STVOŘITELI

Touha po bohorovnosti

Člověk podlehne svůdci a chce být roven Bohu. Poznává však jen svou bídu.

3 ¹Nejzchytralejší ze vší polní zvěře, kterou Hospodin Bůh učinil, byl hadⁱ. Řekl ženě: „Jakže, Bůh vám zakázal jíst ze všech stromů v zahradě?“ ²Žena hadovi odvětila: „Plody ze stromů v zahradě jíst smíme. ³Jen o plodech ze stromu, který je uprostřed zahrady, Bůh řekl: »Nejezte z něho, ani se ho nedotkněte, abyste nezemřeli.«“ ⁴Had ženu ujišťoval: „Nikoli, nepropadnete smrti. ⁵Bůh však ví, že v den, kdy z něho pojíte, otevrou se vám oči a budete jako Bůh znát dobré i zlé.“

^eJde o cizomluvu, který se dostal ze sumerštiny přes akkadštinu do hebrejštiny. Tato záplava zdůlňuje představu pramoře, z něhož se časem vynořila souše (sr 1,6.9).

^fBible odmítá báje o božském či polobožském původu člověka. Z pouhé lásky mu Bůh vdechuje dech života a povolává jej tak k obecenství se sebou (1,26n). Běžný překlad „z prachu země“ vychází z pojetí Vulgáty, jež se však ještě nevyskytuje v Septuagintě a jež opouští i Nova Vulgata (Pentateuchus, Città del Vaticano, 1977). V textu nejde o označení materiálu, ale jakosti.

^gZde už nejde o stvoření, nýbrž o vytváření vzájemných vztahů. Člověk smí tvorstvu dát jméno, tzn. je jeho pánem. Přirozeně tu nenajde „pomoc sobě rovnou“. Tu najde až v ženě (v. 22n), která — stvořena spolu s mužem (1,27; 5,2) — je „utvořena“ v jeho žebro či bok. V této své nedílnosti mají být obrazem Božího chrámu (sr 1K 3,16n; 6,19).

^hJde o pokus česky vystihnout hebrejský názvuk mezi „muž“ a „žena“ (*'iš* a *'iššá*), kterým se naznačuje jejich sounáležitost.

ⁱV H. je uveden se členem jako již známý. Text jej řadí k polní zvěři, jež přece byla člověku poddána (2,19), ale zmínka o jeho zchytralosti ukazuje až ke Zj 12,9; 20,2.

(5) :Jr 10,13 Ž 65,10—14 (6) Jb 36,27 (7) Ž 119,73 Jb 10,8n; Gn 3,19.23 18,27 Ž 103,14 Jb 33,6 Kaz 3,20 12,7 :Ž 8,6; Za 12,1 Ž 104,29 Jb 33,4 :J 20,22 1K 15,45 (8) Gn 13,10 Iz 51,3 Ez 28,13 31,8n Jl 2,3 (9) Př 3,18 >Zj 2,7 22,2.14 (10) :Ez 47,1 Ž 46,5 >Zj 22,1 (11) :Gn 25,18 1S 15,7 (13) :1Kr 1,45; Iz 18,1 (14) Da 10,4; Gn 15,18 Zj 16,12 (15) :Gn 3,23 (17) :Ř 6,23 Jk 1,15 (18) Kaz 4,9 :Ž 55,14 (21) :Gn 15,12; >Mt 19,6 1K 11,8n 1Tm 2,13 (23) :Gn 29,14 2S 5,1 Ef 5,28—30 (24) Mal 2,15 >Mt 19,5 Mk 10,7 Ef 5,31n :1K 6,16 (3,1) :2K 11,3 Mt 4,3nn :Iz 11,8 Mk 16,18 L 10,19 (4) :Jr 23,17 J 8,44 2K 11,4 (5) :Iz 35,5; Iz 14,14 Ez 28,2 :2Te 2,4

⁶Žena viděla, že je to strom s plody dobrými k jídlu, lákavý pro oči, strom slibující vševědoucnost. Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl. ⁷Oběma se otevřely oči: poznali, že jsou nazí. Spletli tedy fíkové listy a přepásali se jimi.

Trest i milost

Za svou neposlušnost je člověk potrestán, svědce proklet; mezi ním a člověkem bude trvalé nepřátelství.

⁸Tu uslyšeli hlas Hospodina Boha procházejícího se po zahradě za denního vánku. I ukryli se člověk a jeho žena před Hospodinem Bohem uprostřed stromů v zahradě. ⁹Hospodin Bůh zavolal na člověka: „Kde jsi?“ ¹⁰On odpověděl: „Uslyšel jsem v zahradě tvůj hlas a bál jsem se. A protože jsem nahý, ukryl jsem se.“ ¹¹Bůh mu řekl: „Kdo ti pověděl, že jsi nahý? Nejedl jsi z toho stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst?“ ¹²Člověk odpověděl: „Žena, kterou jsi mi dal, aby při mně stála, ta mi dala z toho stromu a já jsem jedl.“ ¹³Proto řekl Hospodin Bůh ženě: „Cos to učinila?“ Žena odpověděla: „Had mě podvedl a já jsem jedla.“ ¹⁴I řekl Hospodin Bůh hadovi:

„Protožeš to učinil, buď proklet,
vyvržen ode všech zvířat
a ode vší polní zvěře.
Polezeš po břiše,
po všechny dny svého života
žrát budeš prach.

¹⁵Mezi tebe a ženu
položím nepřátelství,
i mezi símě tvé a símě její.
Ono^k ti rozdrtil hlavu
a ty jemu rozdrtilš patu.“

¹⁶Ženě řekl:

„Velice rozmnožím
tvé trápení i bolesti těhotenství,
syny budeš rodit v utrpení,
budeš dychtit po svém muži,
ale on nad tebou bude vládnout.“

^jV pozadí je představa, že fíkovník je strom obývaný démony. Člověk, který ztratil Boha, propadá temným mocnostem smrti. Proto Bůh člověku tuto jeho ‚ochranu‘ bere (v. 21).

^kOno — tak podle H. Katolické překlady četly dříve podle V ‚ona‘ (= Maria). Podle církevního otce Irenea (2. stol.) je zde zaslíbeno vítězství Kristovo nad Antikristem; proto bývá tento verš označován za prótoevangelium.

^lAle tím se i prohlásil za jejího pána a porušil Boží stvořitelský řád, podle něhož oba byli před Bohem rovni (1,27 5,2).

^mTy připomínaly Boží odpuštění. Bůh se spokojil zástupnou obětí, viník nemusí zemřít (sr J 1,29); sr. v. 7, pozn. j.

(6) :Jk 1,14n 1Tm 2,14 (8) Jr 23,24 Jb 34,21n Jb 31,33 (12) :Jk 1,13 (14) Iz 27,1 65,25 Mi 7,17 Zj 12,9 (15) >Ij 3,8 Zj 12,13—17; Ř 16,20 Žd 2,14n Zj 20,1—3 (16) Iz 26,17 :Ř 8,22; Ef 5,22nn Tt 2,5 1Pt 3,1.5n (17) G^o 5,29 Kaz 2,22n (18) :Žd 6,8 (19) Ž 90,3 Jb 34,15 (24) :Ex 25,18 Ž 18,11 80,2 Ez 28,14; Nu 22,23

¹⁷Adamovi řekl:

„Uposlechl jsi hlasu své ženy
a jedl jsi ze stromu,
z něhož jsem ti zakázal jíst.
Kvůli tobě nechť je země prokleta;
po celý svůj život
z ní budeš jíst v trápení.

¹⁸Vydá ti jenom trní a hloží
a budeš jíst polní byliny.

¹⁹V potu své tváře
budeš jíst chléb,
dokud se nenavrátiš do země,
z níž jsi byl vzat.

Prach jsi
a v prach se navrátiš.“

²⁰Člověk svou ženu pojmenoval^l Eva (*to je Živa*), protože se stala matkou všech živých. ²¹Hospodin Bůh udělal Adamovi a jeho ženě kožené suknicem^m a přioděl je.

Vyhnání ze zahrady

Bůh zabraňuje neposlušným jíst ze stromu života, a tak chrání člověka před naprostou zkázu.

²²I řekl Hospodin Bůh: „Teď je člověk jako jeden z nás, zná dobré i zlé. Nepřipustím, aby vztáhl ruku po stromu života, jedl a byl živ navěky.“

²³Proto jej Hospodin Bůh vyhnal ze zahrady v Edenu, aby obdělával zemi, z níž byl vzat. ²⁴Tak člověka zapudil. Východně od zahrady v Edenu usadil cheruby s míhajícími se plamenným mečem, aby střežili cestu ke stromu života.